

הרב יהודה פריס

הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה¹

- א. מבוא - העובדות והרקע לתביעה
- ב. הפסד פרמיה - גרמא
- ג. האם קבלת תשלום מחברת הביטוח פוטרת את המזיק מחובתו לשלם לניזק
- ד. חיוב גרמא כשנהנה המזיק מהפסדי הניזק
- ה. גרמא בדבר שכיח
- ו. סיכום
- ז. החלטה

א. מבוא - העובדות והרקע לתביעה

התאונה התרחשה במעלה אדומים ביום גשום ברחוב צר, בו חונות מכוניות בשני הצדדים, במקום שבו הכביש מתעקל. הנתבע נכנס לנתיבו של התובע ופגע ברכבו של התובע. הנתבע מודה (הן בעל פה, והן בכתב ידו על גבי פתק שנמסר לתובע ביום התאונה) כי הוא אשם בתאונה, בכך שסטה מנתיב הנסיעה שלו ופגע ברכב של התובע שנסע מולו. לאחר התאונה, הנתבע מסר את הפרטים הרלוונטיים לתובע, ונהג באחריות כלפי התובע, כדי שיוכל לתבוע את חברת הביטוח כנהוג.

הנזק התמקד בעיקר בצד השמאלי - אחורי (דלתות, מראה, צמיג, כנף אחורי, ועוד). התובע סיפר כי חברת הביטוח שלו הציעה לו שני דרכי תביעה: א. לתבוע את הפוליסה של הנתבע (כמקובל). ב. לתבוע את הפוליסה של עצמו תחילה, ושוב לתבוע את הפוליסה של המזיק בגין הפסדים שונים הצפויים (הפסד פרמיה, השתתפות עצמאית וכיוצ"ב שאינם כלולים בביטוח). מסתבר כי שני הצדדים בסופו של דבר מבוטחים באמצעות חברת ביטוח אחת אצל סוכנים שונים.

ככל הנראה מסיבות של נוחיות, התובע בחר באופציה השנייה, ותבע את הפוליסה של עצמו, בעיקר מפני שבדרך זו הובטח לו קבלת תשלום מהיר יותר.

לפי החלטת השמאי, הנזק ברכב נמדד בכ- 67% מערך הרכב (רכב משנת 1994), ועל כן בהתאם לתקנות הביטוח, הוכרז הנזק כ"אובדן גמור". אי לכך, הרכב לא תוקן, וקיבל התובע פיצוי בשווי ערך מחיר המחירון של הרכב בסך 11,433 ש"ח.

¹ פסק דין זה ניתן ע"י בית הדין לממונות במצפה נבו.

לפי תקנות חברת הביטוח, ותנאי הפוליסה של התובע, בעל רכב שקיבל פיצוי מלא בגין "אובדן גמור", מפסיד את דמי הפוליסה ששולמו עבור ביטוח הרכב. במקרה זה, מאחר והתאונה התרחשה באמצע תקופת הביטוח, הפסיד התובע תקופה של חצי שנה של ביטוח בשווי 1053 ש"ח. למעשה את סכום זה ששולם מראש (או בתשלומים) על ידי התובע בעת רכישת הפוליסה, הפסיד התובע. משמעות הדבר היא כי מעתה עבור הרכב החדש שקנה, נזקק לרכוש עבור אותה תקופה פוליסה חדשה. לפי הגדרת חברת הביטוח הפסד זה מגודר כך: "הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה".

פניה לסוכן הביטוח של הנתבע, בתביעה לשלם את הסכום הנ"ל, זכה למענה כי הסכום הנזכר הינו "נמוך מההשתתפות העצמית" של הנתבע. למעשה התברר כי ההשתתפות העצמית של הנתבע הינה 3000 ש"ח (סכום גבוה יחסית למקובל). מאחר שכן, חברת הביטוח של התובע אינו מוכנה לשלם עבורו את הסכום הנ"ל.

התובע סיפר כי הוא קנה רכב חדש, והיה צריך להוציא סכום זה מכיסו כדי לחדש את הביטוח. הוא פנה לנתבע, והלה אינו מוכן לשלם. כעת הוא תובע 1053 ש"ח.

נעיר כי לא היו לתובע תביעות נוספות לחברת הביטוח בתקופת הפוליסה, כך שברור כי התביעה שבגין תאונה זו היא שגרמה לביטול הפוליסה.

הנתבע טוען כי אינו חייב לשלם סכום זה. תוכן טענותיו הם כדלקמן:

א. עבור הנזק שנגרם כבר קיבל התובע פיצוי מחברת הביטוח, פיצוי שאף עובר את היקף הנזק שנגרם. למעשה הוא קיבל כסף לקנות רכב חילופי. ממילא, אני פטור מכל תשלום מעבר לכך.

ב. בנוגע לדמי הפוליסה, הרי זה לא קשור לנזק שגרמתי, הנזק שגרמתי תוקן.

ג. לדעתו, אילו תיקן את הרכב במוסך בעזריה, היה נגמר התיקון ב- 500 ש"ח. פנייתו לביטוח, שגרמה להפסד, היתה מיותרת. התובע מוסיף שאף לרכבו נגרם נזק בתאונה, ותיקן את רכבו בעזריה. אילו ביקש, היה מוכן לעשות זאת גם עבור התובע.

כל העובדות שתיארנו מבוססות על מסמכים שהציג התובע, וטענות הצדדים כפי שנרשמו בפרוטוקול בעת הדיון. נציין עוד, כי כתיבת פסק זה נעשה תוך יעוץ מקצועי עם סוכן ביטוח ירא שמים, שאף בחן חלק מהמסמכים שהוצגו.

במענה לתביעה זו יש לעמוד על מספר נקודות יסודיות:

1. כיצד יש להגדיר בהלכה "הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה". האם יש כאן נזק עקיף ("גרמא") או נזק ישיר.

הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה

2. האם פיצוי כספי שקיבל הניזק מחברת הביטוח שלו, פוטר את המזיק מחובתו לשלם לניזק את דמי הנזק שגרם.
3. האם יש כאן חובה על הנתבע לפצות את התובע כדי "לצאת ידי שמים".

ב. הפסד פרמיה - גרמא

תחילה נדון בשאלה זו בלי כל קשר לתביעה העומדת כעת לדיון. על פניו ברור כי אובדן הפוליסה הינו נזק עקיף המכונה "גרמא". אין כאן המקום להאריך בכל דיני גרמא, רק נעיר בקצרה: לדעת הרמב"ם (חובל ומזיק ז, ז) "כל הגורם להזיק ממון חבירו חייב לשלם נזק שלם... כשאר המזיקין, אף על פי שאינו הוא המזיק זה הנזק עצמו באחרונה, הואיל והוא הגורם הראשון חייב". וכן (זכיה ומתנה ו, כד) "וכל הגורם לאבד ממון חבירו משלם".² ברם, רבים מהראשונים כתבו שיש לחלק בין נזק ישיר יחסית המוגדר "גרמי" - שחייב בו המזיק לשלם, ובין נזק עקיף ממש הנקרא "גרמא" - שהמזיק פטור לשלם.³ החילוק שבין "גרמי" ל"גרמא" מורכב ואינו פשוט.⁴ ככלל ניתן לסכם כי לשיטה זו אין להגדיר נזק כ"גרמי" אלא אם כן המזיק עשה מעשה בידים, הנזק נגרם מיד, והיה "ברי הזיקא". כלומר שהמזיק היה יכול לצפות מראש שאלו יהיו תוצאות מעשיו, וכאמור קצרנו.⁵

ברם, נהי שעבור נזקי "גרמא" המזיק פטור, אינו פטור כי אם "בדיני אדם" אבל "חייב בדיני שמים". כלומר חייב המזיק לפצות את הניזק עבור הנזק הנגרם כדי לצאת ידי שמים.⁶ כך כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' אלף נב) כי "פטור מדיני אדם שאין זה אלא גרמא בנזקין. ואם עדיין לא גבה החוב משמתינן ליה... דכל גרמא בנזקין מחייבין את הגורם לסלקה". וכך פסק הרמ"א (ח"מ שפ"ו, א) כי נהי שפטור משום "דלא היו אלא גרמא בנזקין... משמתינן ליה עד דמסלק הזיקא, וכן בכל גרמא בניזקין". ויש שאף הגדירו את המסרבו לשלם נזקי גרמא כ"רשעי".⁷

לפי המאפיינים שפרטנו לעיל, כאשר דנים אנו על אובדן הפוליסה של הניזק, נראה פשוט כי יש כאן רק "גרמא" שפטור בו המזיק בחיוב בידי אדם, וחייב לפצות את הניזק רק כדי "לצאת ידי שמים". בעיקר בולט החסרון של "ברי הזיקא", שכן המזיק אינו יכול מראש לדעת אם יש לניזק ביטוח מקיף, ואם הוא בתחילת תקופת הביטוח או שמא בסופו. ואפילו

² נציין כי אף לרמב"ם מצאנו מקרים שבהם המזיק בגרמא פטור, ואין כאן המקום להאריך.

³ ראה רא"ש ב"ק ט, יב, תוספות בבא בתרא כב ע"ב ד"ה זאת, ורא"ש שם ב, יז, וכן הוא דעת הרמ"א ח"מ שפ"ו.

⁴ ראה רא"ש שם בניתוח הדוגמאות השונות שבש"ס.

⁵ ראה רא"ש שם, משאת בנימין כח, פת"ש ח"מ שם א, וערוה"ש ח"מ שם, יח.

⁶ ראה בב"ק צה ע"א, נה ע"ב, רא"ש בב"ק ו, ב, שו"ע ח"מ שצה, א, גר"א שם ב, שו"ע ח"מ תכ, יא, וכן ראה פת"ש תיח א, ערוה"ש שפ"ו, א, ועוד.

⁷ ראה רמ"א שם ומאירי בב"ק שם.

נניח שידע, הרי לא תמיד מפסיד הניזוק את דמי הפוליסה, ויש פוליסות שונות עם תנאים שונים. יש פוליסות עם "קיננון" שבהם אין הפסד פוליסה במקרים שונים. ודאי לא ידע המזיק שהרכב יוכרז כאובדן כללי בגלל נזק שהיה נראה יחסית קטן. ולדעת בעל ערוך השולחן (ח"מ שפ"ו, יח) כל שאפשר שלא יגרם הנזק, אין כאן "ברי היזקא". בעיקרון הפסד פוליסה הוא כגרימת "הוצאה" מיותרת שהוגדר כגרמא, ושהכל מודים בו שפטור המזיק,⁸ אלא אם כן ידע וגרם המזיק להוצאה זו במתכוון.⁹ הרי זה דומה ל"דוחף מטבע של חבירו (לים) או פחת צורתה" שלדעת הרמ"א (ח"מ שפ"ו) נפטר המזיק מתשלום ההוצאות הנדרשות להחזיר את המצב לקדמותו.¹⁰ ונעיר כי לדעת הרא"ש (ב"ק ו, ב) אף מי שגרם להקדמה של הוצאה שבין כה היה נזקק לה הניזק - חייב המזיק על כל פנים "בידי שמים".

אמנם יש גם לדון בנסיבות התאונה, שהתרחשה ביום גשום ברחוב צר שבו חנו מכוניות משני הצדדים. שכן, אף אם ירצה אדם לומר כי יש כאן נזק עקיף מסוג "גרמי" שבו חייב המזיק, שמא יטען המזיק כי לאור נסיבות התאונה ומזג האוויר היה הוא קרוב לאונס, או לפחות שוגג. והרי לדעת הש"ך (שפ"ו, ו) אפילו בגרמי אין לחייב באונס או שוגג. ברם, טענה זו אינה פשוטה כלל. שכן ברוב התאונות כידוע, הגורם העיקרי לתאונה הוא הגורם האנושי. כך כאן, אם ראה המזיק כי יורד גשם והכביש צר, היה הוא צריך להאט בעיקול, ובראותו רכב שבא ממול, ואין הנתיב שלו פנוי, היה יכול, ואף חייב היה לעצור. הרי אף אחד לא אנסו להמשיך בנסיעה. איך שלא יהיה, אף ב"גרמא" חייב המזיק לצאת ידי שמים.

ג. האם קבלת תשלום מחברת הביטוח פוטרת את המזיק מחובתו לשלם לניזק

בענין זה נשאל המהרש"ם (ו, ז): "בדין מי ששרף בית חבירו שהיה 'אסיקירירט' (כלומר שהיה מבוטח בחברת ביטוח) ושלמו לו בעלי האסיקיראציאן (הביטוח) בעד ביתו שנשרף, אם חייב השורף לשלם לזו? והשורף טוען: הלא לא גרמתי לך היזק (שכן סוף סוף קיבלת דמי נזקך מהביטוח). וזה טוען: שתשלומין הללו באים 'מצד אחר' מחמת שנתן מעות תשלומי אסיקיראציאן כנהוג". לדעת המהרש"ם: השורף חייב, שכן "בשעה ששרף הבית נתחייב בתשלומין, ואם הבעל הבית הרוויח ולקח אסיקיראציע מה לו לזה בכך... ואם כן החיוב של השורף במקומו עומד". לאחר שהביא ראיות שונות לדבריו, כתב:

מלבד כל אלה (הראיות), הדבר פשוט בעיני מסברא, שאין להשורף שום זכות במה שעשה זה לעצמו מסחר עם הסיקיראציע, והוא ריווח של מסחר, והלא גוף הבית הוא של הבעל הבית, והוא שורפו, ואיך יעלה על הדעת, שהוא ירויח על ידי שזה עשה לעצמו מסחר מבחוץ וגובה דמי ההיזק גם מאחרים

⁸ ראה שו"ע רלב כא.

⁹ ראה שם ובגר"א שם לה.

¹⁰ ראה ש"ך שפ"ו, ז-ח.

הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה

שיופטר השורף על ידי זה. ולכן לעני"ד גם מסברא פשוט דהשורף חייב לשלם להבעל הבית, אם עבור עצמו, ואם עבור חברת האסיקראציע, ואם הוא (כלומר בעל הבית) יקחהו לעצמו ולא יתן לבעלי האסיקראציע (כפי שהיה מחויב בחוק בזמנו) מה לו להשורף בזה.

והוסיף עוד סברא :

ועוד דכבר כתב הרא"ש וטור חושן משפט סימן קיט, דכל מה שהאדם יכול לעשות, רואים אנו כאלו כבר עשוי, ואפילו לא טען טענין ליה, וכיון שיכול להחזיר השטר למוכר לא מצי אמרי לך תיהדר... והכי נמי בנידון דידן, הרי בידו שלא ליקח דמי אסיקראציע או להחזיר להן, אך בזה יש כמה חילוקים בפוסקים.

ברור שלא באתי להשוות את דיני הביטוח הקיימים בימינו לאלו שבימי המהרש"ם, הלא המרחק גדול לכל המעיין בדבריו. הבאתי את דבריו רק כדי להבהיר יסוד בסיסי לדיון זה, והוא: על המזיק רובץ חיוב מדאורייתא לשלם לניזק עבור נזקו, ואין בתשלומים שמקבל הניזק עבור הנזק מגורמים שונים כדי לפטור אותו מחיובו זה. זוהי שורת הדין ונקודת המוצא של הדיון בתביעה שלפנינו. הלא המזיק גרם לנזק של כ 6000 ש"ח, ולא הוציא מכיסו אפילו שקל כדי לתקן את הנזק. לפי סברת המהרש"ם, לכאורה הנתבע עומד בחיובו לשלם לתובע את סכום הנזק.

סברא זאת מצאנו אף באור שמח (שכירות ז), שם דן בשוכר בית מחבירו שקיבל עליו אחריות שריפה ונשרף הבית, והמשכיר קיבל פיצוי מחברת ביטוח (מכח פוליסה שרכש המשכיר). מסקנתו היא כי אין השוכר נפטר מתשלומי הנזק במה שמקבל המשכיר מחברת הביטוח. האור שמח (שם) אף הביא לכך ראייה מהגמרא (ב"ק קטז ע"א), ושו"ע (רסד, ג) שם נפסק כי אם "שטף נהר חמורו וחמור חברו... אם אמר לו 'אציל את שלך ואתה נותן דמי שלי'... חייב (חבירו) ליתן לו דמי שלו (כלומר לשלם דמי חמורו כאילו נפסד), ואף על פי שעלה חמורו מאיליו, זכה במה שהתנה עמו", שאומרים אנו "משמיא רחימו עליה". כל שכן בנידון דידן, שלא "מהשמים" זיכו לו, אלא התשלומים שמקבל הניזק הם תמורת דמי הביטוח ששילם בעצמו לחברת הביטוח! וסיכם האור שמח: "הדין ברור, שהשוכר... משלם דמי הבית", אף שנמצא שבעל הבית מקבל פעמיים.¹¹

"הרי זה דומה למי שנגרם לו נזק ובאו קרוביו או ידידיו שריחמו עליו ונתנו לו מה שהזקק, האם יעלה על הדעת שיאמר המזיק הרי קיבלתי תמורת הנזק ויפטר מלשלם"?! (פתחי החושן, הל' פקדון עמ' קפח). הרי "סחורה שלו היא ששילם לחברת הביטוח תמורת הסיכון של הנזק, ומה לו לשומר או למזיק להנות ממה שקיבל מחברת הביטוח" (שם עמ' קפט, וראה שם שהביא ראיות נוספות לכך משו"ת שו"מ מהד"ב ח"ג סי' קכט).

¹¹ עוד הפנה האור שמח לסוגיית הגמרא בבא מציעא (לה ע"ב) שם מצאנו כי לפעמים אף המזיק עצמו משלם "כמה פרות" לניזק, למרות שגרם נזק רק לפרה אחת.

אמנם בשו"ת הרי בשמים¹² חולק בענין זה, והטיל ספק בראיית האור שמח.¹³ ברם לעניות דעתי אין בדבריו שם כדי לדחות סברא ברורה שכתבו גדולי ישראל כדבר פשוט.

וכלל בידינו: מי שרובץ עליו חיוב גמור בתורת ודאי, אינו נפטר מחובה זו מספק, עד שיביא ראיה לכך שנפטר. ומעתה נשאל, כיצד נפטר הנתבע מחובתו לשלם למזיק כל דמי נזקו? בלי מענה חד משמעי לשאלה זו - הרי חיובו של המזיק לשלם "במקומו עומד".

בלי להיכנס לשאלות מורכבות אודות "דיני ביטוח" בימינו, במקרה שלפנינו נוכל לטעון עבור המזיק כי ברגע שקיבל הנתבע פיצוי מחברת הביטוח שלו - מחל הוא למזיק. והראיה לפנינו: הרי התובע עומד בפנינו ומבקש רק סכום קטן מסך דמי נזקו. מטעם זה פסק הרמ"א (ח"מ, יז) כי אין לביה"ד לפסוק לתובע יותר ממה שתבע. אמנם "מחילה" טענה גרועה היא כי אין הכלל ממהרים למחול, אך כאן יש "אומדנה דמוכח" שאכן מחל המזיק. והרי מחילה אינה צריכה "קניין".

ברם, אם הפטור של הנתבע נובע ממחילתו של התובע, עלינו לברר את היקפה של מחילה זו. כאן נאמר סברא שהיא אמנם מחודשת, אך נראית אמיתית והכרחית. כשהפעיל התובע את הפוליסה שלו, מראש נאמר לו כי את נזקי אובדן הפוליסה יידרש לתבוע מחברת המזיק (כפי שטען בפנינו). הרי לצורך כך פנה הסוכן שלו אחר כך לסוכנו של המזיק שישלם סכום של 1,053 ש"ח. הוי אומר, כי על סך זה מעולם לא מחל התובע על עיקר החיוב של המזיק לשלם, ועבור סך זה חיובו של המזיק "במקומו עומד". אמנם התובע מנמק את תביעתו בהפסד פרמיה, שהיא כאמור "גרמא", אך כל זמן שסכום התביעה הוא פחות מהנזק שנגרם, נהי שהנתבע תובע בתורת "גרמא", בית הדין יפתח פי האילם, ויחייב את המזיק בסכום זה בתורת חיובו מדין תורה לשלם לניזק. שהרי היה חייב הוא מהתורה הרבה יותר מכך, ועל סך זה לא מחל לו הניזק. במילים אחרות: התובע אמנם מנמק את תביעתו בטענת גרמא, אך למעשה טוען שמאחר והיו לי הפסדים עקיפים לא מחלתי לנתבע מגוף הנזק בסך הפסדי. הוי אומר, כי הפסדי הגרמא מהווים רק "סיבה" לחוסר המחילה, ואילו חוסר המחילה עצמה היא שיוצרת את החיוב. גם כאן יש לנו אומדנא, כי לא מוחל הניזק מגוף הנזק כשיש לו הפסדים: וכי יתכן שימחל אדם למזיק על מה שמגיע לו מצד הדין, בו בזמן שמפסיד מכיסו הוצאות שזה גרם לו?! וכי אדם מוחל על כספים שיכול לתבוע בדין, כדי לתבוע מאוחר יותר כספים שאינו יכול לתבוע בדין?! הרי מאחר ומחילה טענה גרועה היא, די באומדנא כזו להעמיד את המזיק בחזקת חובתו לשלם בסך הפסדיו. בדרך זו נמצא התובע חייב בדיני אדם בחיוב גמור מדאורייתא.

נציין כי בדרך כלל במסגרת הסכמים שבין חברות הביטוח, כשמדובר על תאונות דרכים שלשני הצדדים יש נזקים (בעיקר בזמן שלא ברור מי אשם בתאונה) יש מחילה הדדית, כך ששאלה זו אינה עולה בדרך כלל, ובכך ייחודה של התביעה שבפנינו.

¹² לרב אריה ליבוש הורביץ, אב"ד סטרי מהד"ת, סי' רמה.

¹³ ראה שם שדן בסברת "משמיא רחימו" ו"מזלא גרים", והמעין שם יראה כי חלק מטענותיו לא שייכים בתביעות ביטוח של ימינו, וכן ראה פתחי החושן שם בשם שו"ת קנין תורה ב, צד.

הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה

ונוסיף לכך נדבך נוסף: נניח (בניגוד לסברת המהרש"ם והאור שמח) כי תשלומי חברת הביטוח של הניזק פוטרים את המזיק מחובתו לשלם. הרי מי הוא זה שמימן את הביטוח? הרי זה הניזק! הנה לפי החוק אין חיוב לעשות ביטוח מקיף, ואילו לא היה לניזק ביטוח, היה המזיק משלם בעצמו את כל הוצאות התיקון, או לחילופין היה מוציא מכיסו דמי השתתפות עצמאית של 3000 ש"ח. הרי שטענה כי נפטר המזיק מתשלום חובו באמצעות פוליסת הביטוח של הניזק מחד, ומאידך סירוב להשתתף בתשלום הפרימה שאפשרה את התשלום, נוגד את המוסר וכאילו לקתה מידת הדין, והרי זה "עושה סחורה בפרתו של חברו". עלינו לשאול את המזיק: הרי נהנת מהפוליסה של התובע, וללא הפוליסה היית מתחייב בכל הנזק, או על כל פנים בסכום של 3,000 ש"ח!

כנגד טענה זו יטען המזיק, מדוע לא תבע הנתבע את פוליסת הביטוח שלי. אתה רצית לחסוך זמן ותבעת את הפוליסה שלך, אין זה ענין שלי. אמנם, על פניו כך היה ראוי לטעון, אך במקרה שלפנינו יש בטענה זו חוסר כנות מובהקת. הלא אילו תבעו את פוליסת הביטוח של המזיק - היה הוא מחויב בהשתתפות עצמאית של 3000 ש"ח (שהם דמי השתתפות עצמאית גבוהה מאד יחסית), ואף בקנסות של תביעה, דבר שעלול היה להשפיע על גובה הפרמיה שלו בשנה הבאה. כמו כן יתכן כי תביעה זו היתה גורמת אף לנתבע ל"מיצויה" והפסד הפוליסה שלו. הרי למעשה הנתבע הרויח בכך שהתובע לא תבע את חברת הביטוח שלו. לא רחוק לומר שאילו התייעץ הניזק עם המזיק לפני התביעה, היה המזיק בעצמו מבקש מהניזק שלא לתבוע את הפוליסה שלו, כדי לחסוך ממנו דמי השתתפות גבוהים, ושאר הפסדים. אילו הסכים לכך הנתבע בתנאי שישלם הוא עבורו את הפסד הפוליסה שלו, אין לי ספק שהיה מסכים לכך המזיק, ואף היה מודה לו על כך. אכן, הסכמים כאלו מתבצעים באופן תדיר. כיצד יבוא עתה ויטען המזיק: היית צריך לתבוע את חברת הביטוח שלי? אף אם יטען מאן דהו שלפי שורת הדין יש אמת "הלכתית" בטענה זו, הרי אנו מחויבים ל"אמת ומשפט שלום".

ד. חיוב גרמא כשנהנה המזיק מהפסדי הניזק

למעשה, נמצאנו למדים כי אין לפטור אדם מנזקי גרמא, כשהלה נהנה מהפסדו של חברו. סברא זו הוזכרה הן בדברי האחרונים והן בדברי הראשונים. בשו"ת מנחת יצחק (ב, פח) נשאל על מי שגרם נזק לרכבו של חברו, אמנם קיבל הניזק פיצוי מהביטוח, אך בעקבות עצם התביעה נגרמו לו הוצאות יתרות בעתיד בגין עליית דמי הביטוח:

אם חייב (המזיק) בגרימת הפסד בתשלומי יתר להבא בעד האינשורענס (ביטוח). שם כתב כי "אין לפטור הנתבע (מהפסדים אלו), דהרי בודאי אם החברה לא תשלם (כלומר אילו לא תבע הניזק את הביטוח), אז על הנתבע לשלם (את הנזק), ובנידון דידן נמי, אם היה התובע אומר שאין רצונו לתבוע מהפסד מהחברת בטחון מחמת שיפסיד יותר על ידי זה, היה הנתבע מחויב לשלם... והוא בקש מהם לטובת הנתבע... והלואי אם לא התחיל לבקש

מהם, והרבה הפסיד... אם כן, לא עדיף ממה שלא שלמו, וזה לא שייך לדין גרמא לומר דאין לחייב להנתבע על גרמא, דהרי חיובו על ההיזק הוא מדין פושע, ורק אנו רוצים לפוטרו מטעם שלא היה להתובע היזק מחמת שהחברה (של הביטוח) שלמו לו, על זה אנו אומרים שלא הוי תשלומין מחמת שיצא שכרו בהפסדו.

וכפי שביאר דבריו בספר פתחי החושן (שם) "נמצא שכל הפסדיו מכאן ואילך אינם בכלל גרמא... ואין הנהג (המזיק) יכול לפטור עצמו על ידי תשלומין אלו (של הביטוח), שהם (למעשה) גרמו (לניזק) להפסדים שלאחר מכן". אף בסוף תשובת ההרי בשמים (שם) כתב כי "זה ברור דאם אין הבית מבטוח כל כך... כפי שעלה הנזק, בודאי מחויב בעל האש (המזיק) להשלים לו המותר משום דאמר לו בעל הבית 'אי שתקת - (מוטב), ואי לא (כלומר ואם אתה מסרב לשלם לי יתרת הנזק) אהדרינך לבעלי האססעקוראנץ (חברת הביטוח), והם יקחו אצלך כל הנזק שנגרם להם בפשיעתך...".

על אף שחביבים עלינו דבריהם של האחרונים, מצאנו ראייה לסברות אלו במעיינים של הראשונים. הנה, הרא"ש (ב"ק ב, ה) דן במי שדר בדירת חבירו שלא ברשות - האם חייב להעלות לבעל הבית דמי שכירות. כידוע הדין הוא כי "הדר בחצר חבירו שלא מדעתו... אם אותה חצר אינה עשויה לשכר, אינו צריך להעלות לו (לבעל הבית) שכר... אף על פי שדרך זה הדר (כלומר הפולש) לשכור מקום לעצמו (והרי נהנה) - שזה נהנה וזה אינו חסר", ופטור (שו"ע ח"מ שג, ו). הרא"ש (שם) דן במקרה הפוך, שיזה לא נהנה וזה הפסיד כגון: "בחצר דקיימא לאגרא (כך שבעל הבית הפסיד) וגברא דלא עביד למיגר (כגון שיש לו מגורים במקום אחר בחינם, כך שלא נהנה). לדעת ר"י, הפולש "פטור, כיון דלא נהנה, אף על פי שגרם הפסד לחבירו (פטור). דאפילו גירש חבירו מביתו ונעל הדלת בפניו - אין זה אלא גרמא בעלמא...".¹⁴

ברם, למרות שהרא"ש הוא מהפוטרים בגרמא,¹⁵ כתב הוא לחלוק על דברי ר"י, וחייב את הפולש בשכר דירה: "ואי איכא לחיוביה מהאי טעמא איכא לחיוביה, משום שאכל חסרונו של זה, ולא דמי לנועל ביתו של חבירו - ולא דר בו, או המוביר שדה של חבירו, שלא בא לידו כלום מחסרון חבירו, אבל זה (הפולש לבית חבירו ודר בו) - אף על גב שלא נהנה, שהיה מוצא דירה אחרת בחנם מכל מקום השתא מיהא קאכל מה שחבירו נפסד". וכדבריו פסק השו"ע (שם): "ואם החצר עשויה לשכר, אף על פי שאין דרך זה לשכור - צריך להעלות לו שכר, שהרי חסרו ממונ". וכך כתב אף הנמוקי יוסף (ב"ק, ח ע"ב) בשם הרא"ה כי "כל הגאונים פה אחד אומרים שהוא חייב... ולא דמי למבטל כיסו... דהתם גרמא בעלמא הוא, אבל כאן שדר בה ואכל פירותיו חייב בודאי". והכוונה הוא לחיוב גמור בידי אדם.¹⁶

¹⁴ עיין שם שהשוה זאת לדין המבטל כיסו של חבירו שפטור.

¹⁵ "שעל החסרון אין חייב דלא הוי אלא גרמא בעלמא".

¹⁶ וביישוב דין "המבטל כיס של חבירו" לפי סברא זו - ראה קצות החושן ש"י, א.

הפסד פרמיה בגין ביטול הפוליסה עקב מיצויה

הוי אומר, כי אפילו למאן דאמר שכל חסרון והפסד שגרם אדם לחבירו בדרך גרמא פטור בדיני אדם, זאת בתנאי שלא "אכל" או "נהנה" המזיק מחסרונו של חבירו, ו"שלא בא לידו כלום מחסרון חבירו". אבל כל שבא לידי המזיק חסרון חבירו, ונהנה מחסרון שנגרם לניזק - חייב, למרות שמדובר בגרמא. אמנם הרא"ש עסק במי שנהנה ב"גופו" מהפסדי חבירו (כגון שישב בביתו), ואנו עוסקים במי שנהנה ב"ממונו" של חבירו, אך נראה כי העיקרון שוה. ואף אם ירצה החולק לחלק בכך, על כל פנים מצאנו סימוכין לדברינו, כי אין זו ממידת התורה ומצד היושר והמוסר לפטור אדם מנזקי גרמא אם נהנה מהפסדי חבירו. הרי כך בתביעה שלפנינו. אמנם הפסד פוליסה יש להגדירו כגרמא, אך הרי הנתבע נהנה מפוליסה זו "ואכל מחסרונו של חבירו".

ה. גרמא בדבר שכיח

לכל האמור נביא נימוק נוסף לחייב את המזיק. הרמ"א (שפ) כתב כי "יש אומרים דבכל גרמא בנזקין, אם הוא דבר שכיח ורגיל, חייב לשלם משום קנס". בעל שיטה זו¹⁷ סובר כי זהו החילוק שבין גרמי לגרמא. כלומר שכל נזק עקיף שהוא "מצוי ורגיל" מוגדר למעשה כ"גרמי" ולא "גרמא". לדבריו גרמי הוא קנס שמטרתו להגביר את זהירותו של אדם ברכוש חבירו, "שאל יהא כל אחד הולך ומזיק לחבירו". אמנם הש"ך (שפ, כד) צמצם את היקפה של שיטה זו לדוגמאות המפורשות בש"ס בלבד, אך מדברי הסמ"ע (שס, ה) עולה כי לפי שיטה זו, רשאים אנו לחייב משום גרמי בכל נזק מצוי ושכיח. וכן פסק ערוך השולחן (שפ, ט), שהסביר את דברי הרמ"א כך:

כונתו באמת כן הוא, דכיון דראו חז"ל לקנס במילי דשכיחי ולסימן זה קראו 'גרמי', ולכן בכל גרמא גם כן, אם לפי ראות עיני בית דין נעשה שכיח ורגיל, חייב (המזיק) לשלם משום קנס. ואפשר גם לדעה... דגרמי דינא הוא ולא קנסא (ראה על כך בש"ך בתחילת סי' שפ), מכל מקום הרי אנו רואים (ש)בהיזק שאינו ניכר דקנסו חכמים כדי שלא יהא רגיל לעשות כן להזיק לחבירו. אם כן, אם לפי ראות (עיני בית דין) רגילין אנשי רשע להזיק בגרמא, למה לא יקנסו אותם.

ועל כגון זה למעשה פסק השולחן ערוך (ח"מ, א) כי אף בימינו "דיני דגרמי... דנין אותו דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל".

בלא כל קשר לנסיבות התאונה שבתביעה זו, אין צורך להאריך כדי לתאר המתרחש בכבישי ארצנו, שאין כמעט יום ללא תאונות דרכים, פצועים ואף הרוגים רחמנא ליצלן. עשרות תאונות "קטנות" שבהם יש נזקי רכוש מתרחשות מדי יום ביומו, הנובעות מנהיגה לא זהירה. במציאות קשה זו יש לתורת ישראל מענה - להחמיר על המזיק ולחייבו מדין "גרמי" אף על נזק עקיף למען יפנימו הכל שיש לנסוע בזהירות. אשר על כן, איני מהסס

¹⁷ שהוא הריצב"א בתוס' בבא בתרא כב ע"ב, סד"ה זאת אומרת.

לומר, ואף לקבוע ככלל, כי בימינו: בנזקי תאונות דרכים - יש לחייב את המזיק אף על נזקי גרמא.

בחרנו שלא להתייחס לטענה של תיקון את הרכב בעזריה, שכן אין זו טענה ראויה.

ו. סיכום

מדין תורה רובצת על המזיק חובה לשלם לניזק את כל דמי נזקו, ועומד המזיק בחובתו זו עד שיוכח שנפטר הוא ממנה בודאות. לדעת המהרש"ם והאור שמח אין בתשלומים שקיבל הניזק מחברת הביטוח (של הניזק) כדי לפטור את המזיק מחובתו זו, וכן נראה עיקר. במקרה שלפנינו, ברור כי הניזק מחל למזיק חלק מגוף הנזק, אך לא מחל לו כנגד הפסדיו שנגרמו לו (אף אם אלו נגרמו לו בדרך של גרמא), וכנגד הפסדיו אלו נשארה חובת המזיק במקומו.

אף אם נאמר כי אין כאן כי אם "גרמא" וכי מעיקר הדין הנתבע פטור, הלא יש למזיק חובה לצאת ידי שמים. בנסיבות המיוחדות של תביעה זו, שבה נחסך מהמזיק תשלום השתתפות עצמית גבוהה באמצעות הפוליסה של הנתבע, וכן הפסדים נוספים, למעשה נהנה הוא מחסרונו של הנתבע, ויש עליו אף חובה גמורה לשלם נזקי גרמא. בנוסף לכל האמור, בימינו כתוצאה מריבוי תאונות הדרכים, יש מקום לחייב את המזיק בתשלומי גרמא.

לאור כל האמור, לענ"ד יש לקבל את תביעת התובע ולחייב את הנתבע לפצות את התובע בסך 1,053 ש"ח. למסקנה זו הסכימו מו"ר הרב נחום רבינוביץ' שליט"א והרב דוב ליאור שליט"א.

ז. החלטה

בית הדין מקבל את תביעת התובע, ומר... חייב לשלם למר... 1,053 ש"ח, תוך שלושים יום מיום מתן החלטה זו.

אין חיוב הוצאות עבור הבוררות.